

Martinák Jánosné

„Szerentsétlen szerelem” vagy „Szerentsétlen indulat”?

A 250 éve született Molnár Borbála emlékezetére

Amikor Bíró Ferenc számba vette a 18. század irodalmi központjait, egész Magyarországot és Erdélyt bejárta, ahol vidéki palotákban és kunyhókban virágzott az irodalom.¹ Közöttük csak egyetlen nő volt: Molnár Borbála (1760–1825), aki élete első három és fél évtizedét Sátoraljaújhelyben töltötte el, és egyféle *virtuális levelező szalont*² teremtett ott. Molnár Borbála tehetsége révén környezete fölé emelkedett: először csak ráértett a fájdalom kibeszélésének gyógyító voltára, majd tükröt tartott a nők elé, hogy szórakoztassa és nevelje őket.³ Nőként és magyarul írt akkor, amikor még egyik sem számított mindennapos tevékenységnek, mert a *Szép Nemként* számon tartott nők apjuk vagy férjük árnyékában éltek teljes kiszolgáltatottságban. Mindez sok megalkuvást követelt tőle, de írásai megjelentetésével ő is hozzájárult ahhoz, hogy az irodalom az élet mindennapi részévé válhatott nálunk is.

Valahol Abaújban született, ahol apja, parnói Molnár István tanítóskodott, és mert nem volt hajlandó *hit-tserére*,⁴ katolikus földesura elűzte. Így kerültek Sátoraljaújhelybe, ahol a családfő kis házat örökölt, és a Hartay-malom bérlőjeként próbálta folyamatosan bővülő családját eltartani. Molnár Borbálát itt keresztelték meg 1760. augusztus 25-én,⁵ két és fél évszázada, emiatt az irodalmi lexikonok Sátoraljaújhelyt tartják születési helyének. Az élénk szellemiségű gyermeket szülei nem járatták iskolába, s csak olvasni tanították meg, nehogy szerelmes levelek firkálására használja tudását.

Édesapja váratlan halála után a megszokott női sors várt rá: anyja férjhez adta a krajnai Szokera Nagy Jánoshoz, aki *ezernél is felesb juh*⁶ tulajdonosaként kívánatos jövőt mutatott. A *leányi engedelmesség* és a *keresztényi alázat* miatt a 17 éves lány elfogadta anyja döntését, de hiába határozta el, hogy jó feleség lesz, az álszent és hitetlen férj mellett 14 évi szenvedés várt rá. Három fia megszületésén kívül csak az vigasztalta, hogy az apai iratok segítségével titokban megtanult írni, hogy a benne lévő fájdalmat kibeszélhesse magából. Verselni Gyöngyösi Istvántól és a kortárs Gyöngyössy Jánostól tanult, költeményeiket úgy forgatta *vezérként*, mint írástanuláskor apja tanítói hagyatékát. Tehetségét jelzi, hogy Debrecenben diákoskodó testvére egyetlen délután megértette vele az időmértékes verselést, vagy ahogyan ők nevezték: a *mért lábok* tudományát.⁷ Amikor mindez kitudódott, férje tűzbe dobta írásait, de Molnár Borbála már rátalált saját gyógyszerére, és különleges képessége egyre nagyobb körben vált ismertté. Még a vármegye vezetősége is levizsgáztatta: egy megadott címre előttük kellett megírnia versét, ami után kénytelenek voltak elismerni adottságát.⁸ De valószínűleg az ő véleményüket is kifejezte a városon átutazó vándorigric, Berei Farkas András, aki költőként emlegette ugyan, de hozzátette: *jobb lett volna a rokkánál maradnia*.⁹ Házassága azonban egyre rosszabbra fordult, és nagy elhatározással már elindította a válást is, amikor 1793-ban férje váratlanul meghalt: *halálra zabálta magát*...¹⁰

A család megélhetéséhez szűkösek voltak az anyagiak, Molnár Borbála varrással próbált valamilyen jövedelemre szert tenni. Közben befejezte az önmaga vigasztalására írott művét: *Az ő életének igaz tükörét*, amelyet verseivel és irodalmi leveleinek egy részével Kassán kinyomtattak Édes Gergely (1763–1847) jóvoltából,¹¹ aki mecénásokat keresett az általa *Magyar Szapphónak* tartott költőnőknek.¹² Így lettek kötetei a 18. század bestsellerei, olyan sikerük lett, hogy egy év múlva újra kiadták, sőt: kalózkidásban is terjedtek, ami akkoriban is a siker egyik fokmérője lehetett.¹³

Hírét igazán verses levelei terjesztették: 1791 és 1800 között hosszabb-rövidebb ideig levelezett Édes Gergellyel, Gvadányi Józseffel, Csízi Istvánnal, Ujfalvy Krisztinával és sok, számunkra ismeretlen kortársával; nádfedeles újhelyi háza így vált egy időre irodalmi központtá. Az episztolázás szerte Európában divat volt ekkoriban, de Magyarországon ennél többet jelentett: a társas életet pótolta. Szigetvári Iván a múlt században Gvadányi József helikoni köreként mutatta be ezt a csoportot,¹⁴ csak 1996-ban merte ezt megcáfolni Hász-Fehér Katalin,¹⁵ bebizonyítva, hogy Molnár Borbála volt a kör vezére és erőssége. Népszerűsége alkotói kedvét is megnövelte, és komolyabb munkák írásába is belevágott. Így hát még Sátoraljaújhelyben megszületett *Szerentsétlen szerelem, avagy a ritka szépségű és nagy születésű jeles személynek a szerelemből származott szerencsétlen és igen szívreható szomorú története*, amelyről az első híradást a Gvadányinak szóló episztolában találhatjuk meg:

*Hogy munkátskámnak-is készülsz pártját fogni,
Újjabb szeretetem kezd hozzád lobogni.
Tsak tsekély ez, de bár hamarabb készülne,
Hogy tiszteletedre lábadhoz repülne.
És hogy ditsőségét Nevedbe keresne,
Így nem félne, bátor sok irigy rá lessen.*

(Molnár Borbála Gvadányihoz írott negyedik válaszelevele¹⁶)

Gvadányi már első könyvei kiadásából is részt szeretett volna vállalni, de csak levelezésüket tudta megjelentetni. Így hát az általa *Magyar Minervaként* tisztelt Molnár Borbála kéziratát örömmel fogadta, elküldte Péteri Takács Józsefhez, aki Báróti Sándornak adta át megrostálásra.¹⁷ Péteri Takács József az ifjú Festetics László nevelője volt, aki mecénásként megszerezte munkaadóját, aki nagy irodalombarát hírében állott.

Mire a férfiak eldöntötték, hogy kiadásra alkalmas a mű, Molnár Borbála már Erdélyben élt, ahova Mikes Anna grófnő hívta meg társalkodónőnek. Minthogy sem férje, sem anyja halála után sem jutott neki az örökségből, fiai tanulásához így biztosította az anyagiakat. Egeresről küldött verses ajánlásában örömét fejezte ki Festetics grófnak, hogy műve *homloka kérkedjen neveddel*, és előszavában pontosan rögzítette írása célját: „*Félek azonban, hogy a' szemérmes Aszszonyi nemnek nem fogom azzal teljes kedvét találni, hogy egy Jeles, és nagy Születésű személynek gyengeségét és abból következett példás szerentsétlenségét, világ eleibe terjesztem [...] ezen szomorú példa, mind az ártatlan hajlandóságokon erőszakoskodni kívánó meg-átalkodott Szüléknek mind a' sebes vérű Kis-asszonykáknak, vagy akár melly rendű leányoknak oktatásokra legyen: és ez által mind a Szülék az illetlen keménységtől, mind a Szüzek a tilalmas*

útra való vetemedéstől el-idegeníttessenek, egyedül ilyen céllal írtam meg az egész történetet."¹⁸

Festetics választát nem ismerjük, de azt már tudjuk, hogy erre a megjelenésre akkor valamilyen ok miatt nem került sor. A kézirat ott maradt a keszthelyi levéltárban, amiről csak 1938-ban adott hírt Gálos Rezső.¹⁹

Molnár Borbálát Egeresen és Kolozsváron művelt társaság vette körül, és a Mikes-könyvtár jóvoltából ő is sokat gazdagodott. Itt találkozott személyesen neves földijével, Kazinczyval, amikor a grófnő üdvözlésére 1816-ban Kolozsvárra érkezett. Kazinczy Ferencnek nem annyira Molnár Borbála női mivoltával, mint inkább verselési módjával volt baja, a leoninusokat, a mesterkedők²⁰ kedvelt versformáját nem fogadta el irodalomként, korábban gúnyos pamfletet írt a *nőstényke és hím ellen*,²¹ mert nem hitte el, hogy a könnyedebb formával több hívet lehet szerezni, mint a veretes *fentebb stíllel*. De ez nem tartotta vissza attól, hogy *lokálpatriótai büszkeséggel* emlegesse Erdélyi leveleiben Molnár Borbálát,²² bár a finom rezgésű kritikai hangot abban sem mellőzte. De hiába érkezett Erdélybe ismert költőként, az ottani évek alatt irodalmi jelenléte megkopott. Alkalmi költeményei nem váltották be reményeit a mecénásokat illetően, az erdélyi költőnővel, Ujfalvy Krisztinával (1761-1818) a két nem hibáiról folytatott levelezését pedig csak szűk körben ismerték.

Az igazi nagy áttörést és műveinek megjelenését egy tragikus eseménynek köszönhetette. Egész Erdélyt – ahol mindenki rokon volt mindenkivel – megrázta 1803 szeptemberében Radák Ádám és Kemény Druzsiana gyermekének, Polyxénának az öngyilkossága. Tragédiája ok nélkülinek tűnt, hiszen szép és gazdag volt, nyugodt és kiegyensúlyozott léggör vette körül. A család hallgatott, de a különféle találgatások megindultak a vélt vagy valódi okokról. Talán többet tudnánk minderről, ha ismernénk Herepei János tiszteletesnek a kislány hamvai felett elmondott gyászbeszédét, amiért elismerésként Kolozsvár úrhölgyei egy szelencében 100 darab aranyat küldtek neki.²³ A történet aztán legendává vált, amiből több irodalmi mű táplálkozott. Amikor 200 év múlva ezeket Knapp Éva számba vette – aki nem tudott a *Szerentsétlen szerelem...* meglétéről – csak azon csodálkozott: hogyan készülhetett el Molnár Borbála műve ilyen gyorsasággal. Pedig nem lett az új, csak átdolgozta a régit: új címmel látta el, a szereplőket magyarította (Vinczentről így lett Sándor), és kibővítette a történetet. Polyxéna tragikus halála adott alkalmat neki arra, hogy *Szerentsétlen indulat, vagy Sarolta és Sándor* című művével – abban a felfokozott léggörben – egyszerre szólhasson az őt és a nőtársakat egyaránt megbénító fájdalmaikról.

Természetesen az új verses regényhez új ajánlást készített, amelyben már nemcsak nőtársainak, hanem az egész nemzetnek ajánlotta művét: „*Talám magam sem tudnám egy átallyába meg határozni, mi ösztönzött engem' valósággal ezen szomorú történetnek körül-állásos le-írásra? ezen Szerentsétlen iránt érzett szánakozó fájdalom-é? vagy pedig annak megmutatására vágyódó kívánság? Hogy ha a mi Nemzetünk között gyakran meg-eső emlékezetes történeteket szorgalmasan fel-keresnénk, nem igen volna szükségünk az idegen Románok olvasására?*” (Az Olvasóhoz.) Bár személyesen ismerte Polyxénát, nem pletykálni akart róla, hanem a korszak legégetőbb kérdéseit felvetni, amiket saját életéből és környezetéből vett motívumokkal támasztott alá. A nagyravágyó, erőszakos anya, az ellenszenves, de megfelelő társadalmi állapotú kérő, az anya véleményének megváltozása saját élettörténetéből került a műbe. A hősnő nála titkon megesezt lány lett, akit anyja belekényszerített egy érdekházasságba, és gyermekét is elvette

tőle. Knapp Éva pontosan be tudta azonosítani a szereplőkkel a Radák család tagjait,²⁴ és a verses regényt olvasó kortársak mindegyike rátalálhatott önmagára vagy ismerősére a műben. Így válhatott a társadalmi mondanivaló mindenki számára személyessé.

A nagyrészt páros rímű hexameterekben, azaz leoninusokban megírt verses regény költsői teljesítménynek sem utolsó: hatezer sorból áll, 18 énekre tagolt. Ráérősen, sok ismétléssel és kitérővel mesélte el a történetet: a két fiatal találkozását, a szerelem megszületését és a szülői tiltást követő eseményeket. Az egészet aztán – kissé didaktikusan – a levonható tanulságokkal foglalta össze:

*Szülék! E' példára vessétek szemetek!
Engesztelhetetlen ne légyen szívetek!
Ti pedig Magzatok engedelmességet
Tanuljatok jókor 's igaz szelídséget!*

Legfontosabb mondanivalóinak egyike volt ez, hiszen első hosszabb lélegzetű írásának nemcsak az ajánló szövegében szerepelt, hanem a verses kifejtésben is:

*Úgy hogy szüléiket az ifjak tiszteljék,
S a szülék magzatjok kínját ne neveljék.*

(Az ő életének igaz tüköre)

Másik témája sem új keletű, mert az igény megvolt már ekkor a rendi különbségek átlépésére, ezért került történetének középpontjába ez is, amivel a kor népszerű regényeihez: a *Szigvárt klastromi történetéhez*²⁵ és Kármán József *Fanni hagyományaihoz*²⁶ illeszkedett. Minthogy ezek az írások nagyjából azonos időben, de térben egymástól távol születtek, szerzőik a kor levegőjében lévő legfontosabb kérdésre reagáltak. Molnár Borbála mindkét műve, a *Szerentsétlen szerelem...* és a *Szerentsétlen indulat...* is ezt a gondolatot bontotta ki.

Nemcsak azért titkolózott tehát, mert nem akarta a Radák család érzékenységét megsérteni, hanem azért is, mert mondanivalója jóval általánosabb volt, mint Polyxéna öngyilkossága. Verses regénye emiatt már nemcsak a nőknek, hanem az egész nemzetnek íródott. Ugyanakkor egyéni pályáján is előre lépett ezzel a művével, hiszen Sándor további történetét prózában kapcsolta a verses regényhez: a szentimentális cselekményt egy romantikus történettel egészítette ki, ami megújulásának útját is jelenthette volna, ha folytatja. Írása így válhatott a magyar regény történetének egyik előzményévé.²⁷ Bár a toll élete végéig nem esett ki a kezéből, sikere ellenére mégis ez lett az utolsó megjelent kötete: a 19. század kulturális klímája²⁸ nem kedvezett az ő ízlésvilágának, barokkon alapuló közlésmódjának és a leoninusoknak.

Mikes grófnő környezetének tagjai, Bethlen László és Bornemisza József anyagi segítségével 1804-ben megjelenhetett a *Szerentsétlen indulat...* nyomtatásban Kolozsváron, a *Barátsági vetélkedéssel* és egy csokornyai verssel közös kötetben. Az időzítés is jól sikerült, mert néhány nappal korábban került ki a nyomdából, mint Kiss Istvánnak, a Maros–Torda megyében lévő Beresztelek református lelkészének halottbúcsúztató verse, ami a nagy érdeklődés miatt sokszoros kiadást ért meg. Molnár Borbála könyve azonban

nem lebbentette fel a fátylat Polyxéna történetéről, mert nem a valóságot írta meg, csak annak égi mását, azaz irodalom lett az a javából Arany János-i értelemben. De mégis fontos szerep jutott ennek a kötetének, hiszen *a jobb körökben felzaklatta a magyarul olvasás vágyát, és finomította az eldeákosodott társalgás nyelvét* – írta róla a Radák család történetírója, Kőváry László.²⁹

Molnár Borbála Mikes Anna halála után, 1818-ban visszatért Magyarországra, Hajdúbagoson élt jegyző fiánál. Naplót írt, verseket, és *Visszatekintés az elmúltakra az élet alkonyán* című verses összefoglalásban áttekintette életét, de azok az idők folyamán eltűntek.³⁰ Egyik debreceni útjáról hazaszekerezve egy *csintalan és ittas legény* megtámadta, botjával megütötte,³¹ amiből már nem tudott felépülni az amúgy is betegeskedő asszony. A bagosi halotti anyakönyv³² szerint 1825. január 30-án halt meg vízibetegségben, s az általa adományozott harang szavai mellett helyezték örök nyugalomra.

Szerencsére az újabb irodalomtörténet felfedezte ezt a századot és Molnár Borbálát, nagyobb empátiával viseltetnek élete és művei iránt. Most már csak a könyveiről kellene leporolni a két és fél évszázad alatt rárakódott port! Értékes könyvritkaságoknak számítanak, amelyek közül több is megvan a sárospataki nagykönyvtárban. Az olvasókon van tehát a sor: fedezzék fel a művekben a nekünk szóló üzeneteket. A vele való megismerkedést segíti elő a Sárospataki Irodalmi Olvasókör kezdeményezése is, amikor műveiből való válogatás kiadására vállalkozik. Mindez összhangban van Molnár Borbála szellemiségével, aki úgy vélte: nem kell a világot megváltani, mert az már megtörtént, „*igyekezzünk a' mi kintsiny környékünkben véghez vinni azt, a' mi töllünk kitelik*”.³³

Jegyzetek

¹ *Bíró Ferenc: A felvilágosodás korának magyar irodalma. Balassi Kiadó, Budapest, 1998. 108–109. o.*

² *Hász-Fehér Katalin: Molnár Borbála levelező társasága = Irodalomismeret, 1996. 1–2. szám*

³ *Weöres Sándor: Három veréb hat szemmel. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 229. o.*

⁴ „Sorsom rövid le-írása” részlete. In: *Barátságai vetélkedés, Kolozsvár, 1804.*

⁵ „A Sátor Allya Újhelyi Helvética confessioni lévő Szent Ekklésia Albumá”-nak adata, amelybe 1745 óta jegyezték be a kereszteleseket, házasságkötéseket és a halottakat. (Továbbiakban: *Református anyakönyv*)

⁶ „Az ő életének igaz tüköre” részlete, amely Molnár Borbála Munkáji (1793) második darabjaként jelent meg.

⁷ „Sorsom rövid le-írása”-ban és az „Egy Szüléit 17 esztendőig nem látott, és az első találkozáskor általok meg-öletett katonának gyásztzimje” szerint.

⁸ Lásd részletesebben: *Martinák Jánosné: „A szívem van benne, és eszemnek gyöngye fénye”. In: Széphalom 20. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, Sátoraljaújhely, 2010. 197–220. o.*

⁹ *Idézi: Gulyás József: Egy elfelejtett újhelyi költőről (Stentzel Dániel). = Adalékok Zemplén vármegye történetéhez, 1928. január–március.*

¹⁰ *Református anyakönyv: 1793. jan.29: Szokera Nagy Jánost énekszóval eltemették.*

¹¹ Molnár Borbála Munkáji I–IV. Kassa, 1793–95.

¹² Édes Gergely életéről lásd: Cseh Gizella: Édes Gergely, az elfeledett mesterkedő = Zempléni Múzsza, 2010. 2. szám.

¹³ Magyar Hírmondó, 1794. május 9: Molnár Borbála kis cikkében elhatárolódott a kalózkidásóktól.

¹⁴ Szigetvári Iván: Gvadányi Helikoni Köre. In: Kisebb munkák, Budapest, 1927. 149–176. o.

¹⁵ Hász-Fehér Katalin: i. m.

¹⁶ In: Gvadányi József: Unalmas órákban vagy-is A hosszú téli estéken való időtöltés. Pozsony, 1795.

¹⁷ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái IX. kötet, Budapest, 1903. 178. o.

¹⁸ Idézi: Nagy Zsófia: Nőköltők Magyarországon 1790–1825. Kolozsvár, 2006. Kézirat, 29. o.

¹⁹ Gálos Rezső: Molnár Borbála elveszettnek hitt verses regénye = Irodalomtörténeti Közlemények, 1938.

²⁰ Mesterkedők. Antológia. Szerkesztette: Kovács Sándor Iván. Budapest, 1999. Benne Kerner Anna tanulmánya foglalkozik Molnár Borbálával, Sátoraljaújhely igazi Losárdi Zsuzsannájával.

²¹ Az újítók című írását Kovács Sándor Iván idézte, aki úgy vélte, hogy a metaforikus név Molnár Borbálát és Gyöngyössy Jánost takarta. Vö.: Weöres Sándor: i. m.

²² „...ez a poétriánk újhelyi... kit korunk asszonyírói közt mindig megkülönböztetéssel fog nevezni literatúránk, ötlet természet, szenvedés és az Édes Gergely vezérlései tevék verselővé...” Kazinczy Ferenc: Erdélyi levelek. Eötvös Kiadó, Budapest, 2008. 49. o.

²³ Knapp Éva: Az elfátyolozott arckép. Zebegény, 2003. 42. o.

²⁴ Knapp Éva: i. m. 47. o.

²⁵ Miller Werther utáizata: „Szigvárt klostromi története” (Pozsony, 1787) címmel Barczafalvi Szabó Dávid fordításában a maga korában nagyon népszerű szentimentális olvasmány volt.

²⁶ Az Uránia 2–3. számában, 1794–95-ben jelent meg először.

²⁷ Alszeghy Zsolt: A magyar regény előzményei = Irodalomtörténet, 1938.

²⁸ Bíró Ferenc kifejezése i. m. 286.

²⁹ Idézte: Csorba Zoltán: Molnár Borbála költészete = Borsodi Művelődés, 1982. 69. o.

³⁰ Erdődy Sándor: Magyar hölgyek életrajzai 14. Pozsony–Budapest, év nélkül. 14. o.

³¹ Kazinczy Ferenc Édes Gergelyhez 1824. júl. 8. Kazinczy Ferenc levelezése, XIX. kötet, 4370. o.

³² L. Szabó Gizella hajdúbagosi ref. lelkipásztor szíves közlése.

³³ Levele Máté Jánosné, Ujfaly Krisztinához. Barátsági vetélkedés, Kolozsvár, 1804.